

Αθηνά Χατζηδημητρίου

Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη του Τμήματος Διαχείρισης Ιστορικού Αρχείου Αρχαιοτήτων
και Αναστηλώσεων της ΔΔΕΑΜ, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Αρχαιολογικές υποθέσεις από την περιοχή των Σπάτων μέσα από αρχειακά τεκμήρια του 19ου και 20ού αιώνα*

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΝ υπάγεται στη Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και σε αυτό φυλάσσεται, κατά κύριο λόγο, το παλαιό Αρχείο της Κεντρικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Διοικητικά έγγραφα, κατάλογοι αρχαιολογικών μουσείων, τηλεγραφήματα, σχέδια, χάρτες, προσωπικά σημειώματα και φωτογραφίες, αποτελούν τις βασικότερες κατηγορίες αρχειακών τεκμηρίων, συγκροτώντας ένα σημαντικό απόθεμα της αρχειακής του «περιουσίας»¹.

Από το πλούσιο υλικό του Ιστορικού Αρχείου επιλέξαμε να παρουσιάσουμε αρχειακά τεκμήρια που αφορούν σε αρχαιολογικές υποθέσεις από την περιοχή των Σπάτων κατά τον 19ο και 20ό αιώνα². Ο σύγχρονος δήμος Σπάτων απλώνεται στον κεντρικό πυρήνα της Μεσογαίας, όπου κατά την αρχαιότητα επάνω σε λόφο στην άκρη της πεδιάδας εκτεινόταν ο δήμος της Ερχίας της Αιγνίδος φυλής³. Η ταύτιση

* [Σ-05: 05-10-2018 20:20 / Ε-45]

1. Το Ιστορικό Αρχείο αποτελεί για την Αρχαιολογική Υπηρεσία το κεντρικό αρχειοφυλάκειό της, στο οποίο καταγράφεται το έργο και η δράση της στη μακρά διαδρομή από την ίδρυσή της το 1834, βλ. Π.Α. Πάντος, «Το έργο της Διευθύνσεως Εθνικού Αρχείου Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού (1993-2006)», *Μέντωρ* 108 (2014), 72-99.

2. Τα έγγραφα που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια προέρχονται αποκλειστικά από το Ιστορικό Αρχείο Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων και στις υποσημειώσεις θα αναφέρεται μόνο ο αριθμός του κιβωτίου στο οποίο φυλάσσεται το σχετικό αρχειακό υλικό. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στο Δ.Σ. της Εταιρείας Μελετών ΝΑ. Αττικής και ιδιαίτερα στον Πρόεδρο της Εταιρείας Νίκο Παπαγιαννάκο και τη γραμματέα Κατερίνα Πέτρου για τις επίμοχθες προσπάθειες τόσο κατά τη διοργάνωση, όσο και κατά την έκδοση των Πρακτικών, καθιστώντας τις Συναντήσεις αυτές έναν σταθερό επιστημονικό θεσμό επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων για τους μελετητές της Αττικής.

3. Γ. Σταϊνχάουερ, «Δρόμοι και δήμοι του κεντρικού κάμπου. Ένας μικρός δήμος της Αιγνίδος. Οι δήμοι και οι δρόμοι της Πανδιονίδος», στο: *Μεσογαία. Ιστορία και Πολιτισμός των Μεσογαίων Αττικής*, Αθήνα 2002, 93. Στάθη 2015, 139-140. Στεφανής 2018, 155-160.

του δήμου έγινε εφικτή χάρη στην εύρεση στη θέση Πούσι-ρι⁴ της σημαντικότερης επιγραφής, γνωστής ως *Δημαρχία ή Μείζων*, στην οποία καταγράφεται το ιερό ημερολόγιο των θυσιών, που τελούνταν στον δήμο⁵.

Η περιοχή των Σπάτων με τα πλούσια σε ευρήματα εκτεταμένα νεκροταφεία της επόμενου ήταν να προσελκύσει το ενδιαφέρον των αρχαιοκαπιλών και να υποστεί εκτεταμένη απώλεια των αρχαιολογικών της θησαυρών⁶. Το σημαντικότερο αλλά και γνωστότερο ανασκαφικό εύρημα από τα Σπάτα είναι η αποκάλυψη το 1877 των θαλαμωτών μυκηναϊκών τάφων στη θέση Μαγούλιζα ή Μαγούλα ή Πυργάρι, νότια των Σπάτων⁷. Κατά ευτυχή συγκυρία στο Ιστορικό Αρχείο Αρχαιοτήτων σώζεται το ημερολόγιο της ανασκαφής, αλλά και οι κατάλογοι καταγραφής με πρόχειρα σχέδια των πολύτιμων ευρημάτων, που συντάχθηκαν από τον τότε Έφορο Παναγιώτη Σταματάκη⁸. Ωστόσο, η παλαιότερη μνεία σε εύρημα των Σπάτων αφορά την περίφημη μαρμάρινη Σφίγγα (570-550 π.Χ.) του ΕΑΜ, η οποία πρέπει να ήταν τοποθετημένη ως επίστεψη στην κορυφή επιτύμβιας στήλης⁹.

Σε έγγραφο (εικ. 1) της 28ης Μαΐου του 1876 που απευθύνει ο Γενικός Έφορος Αρχαιοτήτων Παναγιώτης Ευστρατιάδης προς το υπουργείο Εκκλησιαστικών και

4. Για την αρβανίτικη ονομασία Πούσι που σημαίνει πηγάδι, βλ. π.χ. Χ. Κωσταρέλης, «Τα παλαιά κοινοτικά πηγάδια στο Μαρκόπουλο», στο: Α. Στεφανής (επιμ.), *Πρακτικά ΙΒ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Παλλήνη, 30 Νοεμβρίου - 3 Δεκεμβρίου 2006)*, Καλύβια Θεορικού Αττικής 2008, 105-154.

5. G. Daux, «*La grande Demarchie: un nouveau calendrier sacrificiel d'Attique (Erchia)*», *BCH* 87 (1963), 603-634. S. Dow, «The Greater Demarkhia of Erchia», *BCH* 89 (1965), 180-213. E. Vanderpool, «The Location of the Attic Deme Erchia», *BCH* 89 (1965), 21-26. M. H. Jameson, «Notes on the Sacrificial Calendar of Erchia», *BCH* 89 (1965), 154-172. Στεφανής 2018, 155-160. Για ευρήματα από την περιοχή Πούσι-ρι, βλ. Πετροπουλάκου, Πεντάζος 1973, 154, θέση 12. Στάθη 2015, 140.

6. Για πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή των Σπάτων, βλ. Μ. Γκινάλας, «Αρχαίοι δρόμοι και νεκροταφεία στην περιοχή Γυαλού Σπάτων», στο: Α. Στεφανής, *Πρακτικά της ΙΕ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Κορωπί, 17-20 Οκτωβρίου 2013)*, Καλύβια Θεορικού Αττικής 2015, 161-174. Στάθη 2015, 135-147. Στη συνάδελφο Μαρία Στάθη, την οποία και ευχαριστώ θερμά, οφείλονται οι περισσότερες πληροφορίες για την ταύτιση της θέσης παλαιών τοπωνυμίων, που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

7. Πετροπουλάκου, Πεντάζος 1973, 155, θέση 14. Α. Παπαδημητρίου-Γραμμένου, *Οι μυκηναϊκοί τάφοι στα Σπάτα Αττικής* (Αδημοσίευτη διδ. διατριβή), Αθήνα 2003.

8. Τα ευρήματα από τους τάφους των Σπάτων εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (στο εξής ΕΑΜ), βλ. Α. Παπαδημητρίου-Γραμμένου, ό.π. Για τον Παναγιώτη Σταματάκη (1830-1885), βλ. Πετράκος 2013, τ. Ι, 200-202, σημ. 9, τ. ΙΙ, 20. Μασουρίδη 2013, 23-27.

9. ΕΑΜ, αριθ. ευρ. 28: Καλτσάς 2001, 54, αριθ. 56. Γ. Δεσπίνης και Ν. Καλτσάς (επιμ.), *Κατάλογος Γλυπών, Ι.1. Γλυπτά των αρχαϊκών χρόνων από τον 7ο αιώνα έως το 480 π.Χ.*, Αθήνα 2014, τ. Ι, 288-290, εικ. 969-976 [Π. Καραναστάση]. Μία δεύτερη μαρμάρινη Σφίγγα (570 π.Χ.), με πιθανή προέλευση τα Σπάτα, αποκτήθηκε το 1895 από τη Γλυπτοθήκη της Κοπεγχάγης, *Ny Carlsberg Glyptothek*, αριθ. I.N. 1203: F. Johansen, *Catalogue, Greece in the Archaic Period*, *Ny Carlsberg Glyptothek*, Κοπεγχάγη 1994, 40.

Δημοσίας Εκπαιδεύσεως (στο εξής υπουργείο) με θέμα «Περὶ ἀγορᾶς Σφιγγῶς εὐρεθείσης ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀπικῆς Σπάτα» αναφέρει ὅτι: «Ἐνεφανίσθη σήμερον εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων ὁ χωρικός ὁ ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Ἀπικῆς Σπάτα, ἧς ὄν ἀνήκε ἡ Σφίγγξ, ἣτις εὐρέθη ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ ἐν Σπάτα, ἐν τῇ θέσει Βαθὺ Πηγάδι¹⁰, μετακομισθέντος δὲ ἐς Ἀθήνας, κατεσχέθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1874 ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας καθ' ὑπόδειξιν τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπέμφθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἔνθα καὶ μένη ἀκόμη ἐν τῷ Γραφείῳ τῆς Ἐφορείας»¹¹. Στὴ συνέχεια ὁ Εὐστρατιάδης πληροφορεῖ τὸ Ὑπουργεῖο ὅτι ὁ χωρικός συγκατατέθηκε νὰ ἀφήσει τὸ ἀρχαῖο στο Ἐθνικὸ Μουσεῖο ἀντὶ τριάκοντα πέντε δραχμῶν καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ συντάχθηκε συμβόλαιο ἀγορᾶς με τὸ ὁποῖο δόθηκε στο δημόσιον τὸ δικαίωμα νὰ ἐξετάσει τὴ θέσιν ὅπου βρέθηκε ἡ Σφίγγα. Λαμβάνοντας ὁμῶς ὑπόψη ὅτι «... ὁ χωρικός δὲν ἔχει καιρὸν νὰ διαμένη ἐν Ἀθήναις ὡς ἄπορος ἦν, ἡ Ἐφορεία ἐνόμισεν δίκαιον νὰ προκαταβάλλῃ αὐτῷ τὰς τριάκοντα πέντε δραχμὰς ὡς διευκολύνη τὴν ταχεῖαν ἐπάνοδον εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ τὰ ἀγροτικά του ἔργα»¹².

Απὸ τὸ ἐπισυναπτόμενο συμβόλαιο, τὸ ὁποῖο προσομοιάζει ἐν πολλοῖς με τὰ σημερινὰ συμβολαιογραφικὰ ἐγγράφα, πληροφοροῦμαστε σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τρόπο ἀγοραπωλησίας ἀρχαίων ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ κράτος¹³. Σύμφωνα με τὸ συμβόλαιο ποὺ συντάχθηκε ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου καὶ παρουσία μαρτύρων ἐμφανίσθηκαν ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης καὶ ὁ Γεώργιος Χρήστου, στο χωράφι τοῦ ὁποῖου καὶ βρέθηκε ἡ Σφίγγα, καὶ συνομολόγησαν τὰ κάτωθι: Ὁ μεν Γεώργιος Χρήστου ποὺ ἀνακάλυψε στὴ θέσιν Βαθὺ Πηγάδι ἀρχαιότητα «... παριστάνουσα Σφίγγκα, κολοβὴν ὅμως κατὰ τὰ ἄκρα», παρέδωσε αὐτὴ στο Ἐθνικὸ Μουσεῖο ἀντὶ τριάντα πέντε δραχμῶν, υποχρεοῦται δε εἰάν βρεῖ καὶ τὰ λοιπὰ τεμάχια νὰ τὰ παραδώσει καὶ αὐτὰ στο Ἐθνικὸ Μουσεῖο με τὴν ἀνάλογη ἀποζημίωση. «Ἐὰν ὅμως καὶ τυχὸν δὲν εὔρη ταῦτα παρέχει τὸ δικαίωμα εἰς τὸ δημόσιον νὰ ἀνασκάψῃ τὸν ἀγρὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τοῦ Δημοσίου δαπάνη...» καὶ σὲ περίπτωση εὐρέσης ἀρχαιοτήτων νὰ λάβει καὶ πάλι ἀποζημίωση. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν διατήρησης τῆς Σφίγγας τῶν Σπατῶν, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ ἐρευνητὲς τῆς τότε Ἐφορείας ἀρχαιοτήτων δὲν ἀπέδωσαν καρπούς, ἐφόσον λείπουν ἀκόμη τὰ ἄκρα τῆς¹⁴.

Ἡ παραπάνω ἀλληλογραφία προσφέρει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο χειρισμοῦ τῶν υποθέσεων εὐρέσης ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν καταβολὴ εὐλόγης ἀποζημίωσης, ὥστε νὰ ἐνθαρρύνεται ἡ παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες

10. Γιὰ τὴ θέσιν Βαθὺ Πηγάδι (Πούσι Θελε), βλ. Milchhöfer 1887, 87, ἀριθ. 24. Milchhöfer 1889, 5. Πετροπούλακος, Πεντάζος 1973, 157, θέσιν 27. Στάθης 2015, εἰκ. 1.

11. Κιβώτιο 437. Ἐγγράφο με ἀριθ. πρωτ. 1951/28-5-1876.

12. Βλ. προηγούμενη σημείωση.

13. Κιβώτιο 437. Αριθμὸς συμβολαίου 23378/28-5-1876.

14. Βλ. παραπάνω σημ. 9.

των αγρών και να αποφεύγονται οι αρχαιοκαπηλικές δραστηριότητες¹⁵. Παράλληλα, αναδεικνύει και το ανθρώπινο πρόσωπο του κράτους με κύριο εκφραστή τον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων Παναγιώτη Ευστρατιάδη, γνωστό από άλλες περιπτώσεις για την αυστηρή συμπεριφορά του¹⁶. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή ο Ευστρατιάδης κατανοώντας τη δυσχερή οικονομική κατάσταση του άπορου χωρικού και την αδυναμία του να παραμείνει στην Αθήνα, προτείνει την προκαταβολή της αποζημίωσης, ώστε να διευκολυνθεί η ταχεία επάνοδος του στην οικία του και τα αγροτικά του καθήκοντα.

Την εύρεση το 1883 ενός ακόμη επιτύμβιου μνημείου που είχε την τύχη να μεταφερθεί στο Εθνικό Μουσείο γνωρίζουμε από τη διοικητική αλληλογραφία. Από έγγραφο του Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων Π. Ευστρατιάδη πληροφορούμεθα για την παράδοση στη Γενική Εφορεία Αρχαιοτήτων ενός κατασχεθέντος αναγλύφου το οποίο «...μετακομισθὲν εἰς τὸ Κεντρικὸν Μουσεῖον ἐτέθη ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν αὐλήν, ἔνθα θέλει μένη μέχρις οὗ ἀποφασισθῆ ἡ τύχη του».

«Παρεδόθη χθὲς εἰς τὴν Γενικὴν Ἐφορείαν τῶν Ἀρχαιοτήτων τὸ ἐν Σπάτα τοῦ δήμου Κρωπίας κατασχεθὲν καὶ εἰς Ἀθήνας μετακομισθὲν ἀνάγλυφον ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τῆς Διοικητικῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ μετακομισθὲν εἰς τὸ Κεντρικὸν Μουσεῖον ἐτέθη ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν αὐλήν, ἔνθα θέλει μένη μέχρις οὗ ἀποφασισθῆ ἡ τύχη του». Το περιγραφόμενο ανάγλυφο παριστάνει «...γυναῖκα καθήμενη ἐπὶ σκίμποδος, ἧς ἔμπροσθεν ἴσταιται θεραπευαῖς κρατοῦσα εἰς χεῖρας πυξίδα. Ἐν τῷ ἐπιστυλίῳ γέγραπται ὠραῖοις γράμμασι Καλλισιῶ Φιλοκράτους Κονδυλῆθεν»¹⁷. Από το παραπάνω απόσπασμα προκύπτει ότι η επιτύμβια στήλη προοριζόταν για τη νεκρή Καλλισιῶ την κόρη του Φιλοκράτους από τον δήμο Κονδυλῆς, ο οποίος τοποθετεῖται ΝΑ του δήμου Ερχίας (εικ. 2)¹⁸. Ὅπως σημειώνει ο

15. Ο ισχύων Αρχαιολογικός Νόμος της 10/22 Μαΐου 1834 «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν», προέβλεπε στο ἄρθρο 64 ιδιοκτησία «ἐξ ἡμισείας» με το κράτος των «... ἀνακαλυφθησομένων, εἴτε κατὰ τύχην, εἴτε δι' ἐπίτηδες ἀνασκαφῆς, ἀρχαιοτήτων...», ἐνῶ σύμφωνα με το ἄρθρο 80α', ἐάν ο ἰδιώτης ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐκποιήσῃ τὶς ἀνευρεθεῖσες ἀρχαιοτέτες δινόταν «κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τὸ δικαίωμα τῆς ἀγορᾶς αὐτῶν», βλ. Πετράκος 1982, 133-136. Μερκούρη 2012, 149-150.

16. Για τον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων Παναγιώτη Ευστρατιάδη (1815-1888), βλ. Β.Χ. Πετράκος, *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Η ιστορία των 150 χρόνων της*, Αθήνα 1987, 260-262. Πετράκος 2013, τ. ΙΙ, 18-19. Μασουρίδη 2013, 23-27. Σ. Μασουρίδη, «Ο Παναγιώτης Ευστρατιάδης και το έργο της γενικής εφορείας Αρχαιοτήτων (1864-1884). Συνοπτική παρουσίαση του αρχαικού υλικού στο Ιστορικό Αρχείο Αρχαιοτήτων και Αναστυλώσεων», στο: Α. Ματθαίου και Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), *Επιστημονικό συμπόσιο εις μνήμην Παναγιώτη Ευστρατιάδη (1815-1888)*, Αθήνα, 11-12 Δεκεμβρίου 2015 (υπό έκδοση).

17. Κιβώτιο 437. Έγγραφο με αριθ. πρωτ. 2766/2-2-1883.

18. Αθήνα, ΕΑΜ, αριθ. 732: Milchhöfer 1887, 91. *Inscriptiones Graecae* II² 6533 (PA 8195). Conze 1893, τ. Ι, αριθ. 79, πίν. 36. Clairmont 1993, τ. ΙΙ, 544-545, αριθ. 2.431. Βιζυνοῦ 2007, 217, αριθ. 1505.

αρχαιολόγος Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς στο *Αρχαιολογικό Δελτίο* του 1920 η επιτύμβια στήλη βρέθηκε στα Μαζαρεΐκα, παρά τα «Μελίσσια του γέρο Μπέκου»¹⁹.

Αλλά και τα επόμενα έτη η εύρεση αρχαιοτήτων στους αγρούς, όπου εκτείνονταν τα νεκροταφεία του αρχαίου δήμου, ήταν συνεχής. Στις 3 Αυγούστου 1885 ο κάτοικος Σπάτων Σωτήριος Τούντας ενημερώνει με σύντομη επιστολή τον συντοπίτη του Μιχαήλ Φραντζισκάκη (εικ. 3) ότι: «*Σήμερον ἤμουν εἰς τὸ χωράφιόν μου καὶ ἔκοβα κλαριᾶ καὶ ἐκεῖ ὅπου ἔκοβα τὰ κλαριᾶ εὗρίκα κανάλη μαρμάρινον καὶ μία πλάκα ὅπου ἔχει τὰ εἰσόκλειστα γράματα ἐπάνω ὅσε σὲ παρακαλῶ καὶ ὑπάγης νὰ τὰ δηλώσης ὅπου πρέπη κατ' ἐντολήν μου καὶ ἡδοποίησα τὸν πάρεδρον τοῦ χωρίου μας περὶ τούτου*»²⁰. Η φράση *εἰσόκλειστα γράματα* μαρτυρεῖ ότι ο Σωτήριος Τούντας, αν και δεν ήταν εγγράμματος, σχεδίασε τα γράμματα της πλάκας που βρήκε και κατά συνέπεια σε αυτόν θα πρέπει να αποδοθούν, με βάση και τον γραφικό χαρακτήρα, τα σχέδια των επιγραφών που φυλάσσονται στο Αρχεῖο (εικ. 3α). Η ταύτιση αυτή επιβεβαιώνεται και από την υπογραφή Σωτήριος Τούντας στο τελευταίο φύλλο.

Την επόμενη ημέρα ο Μιχαήλ Φραντζισκάκης αποστέλλει στον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων επιστολή (εικ. 4) με την οποία τον ενημερώνει ότι ο συντοπίτης του Σωτήριος Τούντας κατά τη διάρκεια της κοπής κλαριών στον αγρό του στη θέση Κοιλίνδρα²¹ «...*εὔρε τυχέως ἐντὸς αὐτοῦ πλάκα μαρμαρίνην ἑνὸς ὡς ἔγγιστα μέτρου σχήματος κωνοειδοῦς ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι γεγραμμένα ἀρχαῖα γράμματα κατὰ τὸ παρὰ πόδας τῆς παρούσης σημειούμενον σχέδιον, πρὸς δὲ καὶ μίαν ὕδριαν ἐπίσης μαρμαρίνην μεγάλου σχήματος κατὰ τὸ κάτωθι ὑπόδειγμα*»²². Τα ονόματα που αναγράφονται στην πλάκα είναι *ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΑΛΚΙΕΡΧΙΕΥΣ ΚΑΙ ΕΥΞΙΘΕΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟ ΕΡΧΙΕΥΣ*.

Στη συνέχεια ο συντάκτης της επιστολής επισημαίνει ότι ειδοποίησε πάραυτα τον ειδικό πάρεδρο του χωρίου και ταυτόχρονα προχώρησε στην ειδοποίηση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας «*κατ' ἐντολήν τοῦ εὐρόντος τὰς ἀνωτέρω ἀρχαιότητας...*» επικαλούμενος συγχρόνως τον «*περὶ ἀρχαιοτήτων Νόμον καὶ μὲ τὴν προσθήκην ὅτι τὰς ἀρχαιότητας ταύτας εἶχε εὐθέως ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς οἰκίας του ὑπὸ τὰς ὄψεις τῶν θεατῶν*». Από την κατακλείδα του εγγράφου διαφαίνεται η πρόθεση

19. Milchhöfer 1889, 5. Φιλαδελφεύς 1923, 133. Πετροπουλάκου, Πεντάζος 1973, 157, θέση 25. Για ευρήματα από την περιοχή *Μαζαρεΐκα* ή *Μαζαρέκο*, βλ. Στάθη 2015, 140, 142, εικ. 1, θέση 6, εικ. 14. Για τον Αλέξανδρο Φιλαδελφέα (1867-1955), βλ. Α. Κ. Ορλάνδος, *ΠΑΕ* 1955, 4-5. Πετράκος 2013, τ. II, 39-40.

20. Κιβώτιο 437.

21. Η περιοχή Κοιλίνδρα ή Κυλίνδρα σημειώνεται νοτιοανατολικά των Σπάτων, βλ. Curtius, Kaupert 1881, φύλλο χάρτη VII. Milchhöfer 1889, 5. M.K. Langdon, «The mortared towers of central Greece: an Attic supplement», *BSA* 90 (1995), 488, αριθ. 37.

22. Κιβώτιο 437. Επιστολή του Μ. Φραντζισκάκη (4-8-1885) προς το Υπουργείο και τον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων (αριθ. πρωτ. 9823/7-8-1885).

του ευρόντα αφενός μεν να καταστήσει σαφές στην αρμόδια αρχή τη γνώση του αρχαιολογικού νόμου, επιφυλασσόμενος παντός νομίμου δικαιώματος, με σκοπό ίσως την απαίτηση αποζημίωσης, αφετέρου δε και να αποσειεί κάποιες υπόνοιες απόκρυψης της εύρεσής του²³.

Μία ακριβέστερη περιγραφή των προαναφερόμενων αρχαίων καταγράφεται σε επιστολή του ειδικού παρέδρου Χρίστου Μ. Μπέκα (εικ. 5), στην οποία αναφέρει ότι: «...ὁ Σωτήριος Τούντας καλλιερῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κειμένου εἰς θέσιν Πύργος ἢ Κοπρισιὲς τοῦ χωρίου Σπάτα²⁴, εὔρεν ἐν αὐτῷ τὴν 3 τρέχοντος μηνὸς δύο ἀρχαῖα, ἧτοι:

Μία ὕδρῖα μαρμαρίνη ἔχουσα 80/00 περίπου ὕψους, φέρουσαν ἐν τῷ μέσῳ κόσμημα εἶδος κυπαρίσου ἔχουσα μέρος ὀπισθεν αὐτοῦ τεθλασμένον καὶ

Ἐν ἀέτωμα μεγάλου ἀναγλύφου ἐνὸς καὶ ἡμίσεως μέτρου περίπου πλάτους μετὰς ἐπιγραφάς

ΕΥΞΙΘΕΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟ
ΕΡΧΙΕΥΣ

ΤΙΜΟΘΕΟΣ
ΑΛΚΙΟ ΕΡΧΙΕΥΣ»²⁵.

Τα περιγραφόμενα στο έγγραφο αρχαία σε συνδυασμό με το σκαρίφημα παραπέμπουν σε μαρμάρινη επιτύμβια λουτροφόρο²⁶ και την αετωματική επίστεψη επιτύμβιας στήλης με χαραγμένα τα ονόματα των νεκρών, του *Τιμόθεου Ἀλκίου Ἐρχιέα* και του γιου του *Εὐξίθεου*²⁷. Η τελευταία αυτή στήλη καίτοι κατεγράφη από τον αρχαιολόγο Arthur Milchhöfer και αναζητήθηκε στις πιθανές μουσειακές συλλογές δεν κατέστη εφικτό να εντοπιστεί²⁸.

23. Για τον αρχαιολογικό νόμο, βλ. παραπάνω σημ. 15.

24. Τα τοπωνύμια Πύργος ή Κοπρισιές τοποθετούνται στην περιοχή της Κοιλίνδρας μεταξύ των περιοχών Μεσοβάρδα και Μάνδρα Διάκου (Οδός Αρίωνος).

25. Κιβώτιο 437. Επιστολή (5-8-1885) του παρέδρου Χρίστου Μ. Μπέκα προς τη Γενική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

26. Το σχήμα του αγγείου παραπέμπει σε μαρμάρινη επιτύμβια λουτροφόρο με γραπτή διακόσμηση, η οποία φαίνεται ότι είχε εξαλειφθεί κατά την εύρεσή της. Για λουτροφόρους με γραπτή διακόσμηση ενδεικτικά βλ. Kokula 1984, 168, αριθ. G11, πίν. 11.1, (Μουσείο Πειραιά/τέλη 5ου αι. π.Χ.), αριθ. G12, πίν. 11.2 (ΕΑΜ /αρχές 4ου αι. π.Χ.), 22-23, 28-30, πίν. 13 (Μουσείο Κεραμεικού/αρχές 4ου αι. π.Χ.). Για ίχνη γραπτής διακόσμησης και σε λουτροφόρο με ανάγλυφη σκηνή δεξίωσης, βλ. Σ. Βλίζος (επιμ.), *Ελληνική και ρωμαϊκή γλυπτική από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 2004, 149-150, αριθ. 43, [J. Fabricius], 328-329 [R. Posamentir].

Ως προς τη διαμόρφωση του λαιμού της λουτροφόρου με ανάγλυφους δακτυλίους, πρβλ. λουτροφόρο από τον Πειραιά στο ΕΑΜ, αριθ. 1042: Kokula 1984, 173, αριθ. L60, πίν. 16 (390 π.Χ.).

27. M.J. Osborne, S.G. Byrne, *Lexicon of Greek Personal Names*, τ. II, Leuven 1994, λήμμα *Τιμόθεος* 430, λήμμα *Ἀλκίο* 22, λήμμα *Εὐξίθεος* 179.

28. IG II² 6131 (PA 5906, 13703). Milchhöfer 1887, 90, αριθ. 36. Conze 1893, τ. III, 316, αριθ. 1481. Clairmont 1993, *Supplementary*, PE 18. Βιζυννού 2007, 217, αριθ. 1502.

Το ίδιο έτος (1885), σε αίτημα που απευθύνει ο ιδιώτης Αχιλλέας Γέροντας²⁹ στο αρμόδιο υπουργείο αναφέρει: «*Ἐπιθυμῶ νὰ ἐνεργήσω ἀνασκαφὰς ἐν τοῖς κτήμασί μου ἐν Σπάτᾳ τοῦ Δήμου Κρωπίας τῆς Ἀττικῆς. Παρακαλῶ τὸ Σ. Ὑπουργεῖον νὰ μοὶ χορηγήσῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Νόμου, πρὸς ἃς θέλω συμμερφωθῆ*» (εικ. 6)³⁰. Στην ίδια αίτηση διακρίνουμε γραμμμένη με μπλε χρώμα τη λέξη *εγκρίνεται*. Από την παραπάνω αίτηση διαπιστώνεται ότι η αποκάλυψη των αρχαίων στους αγρούς δεν γινόταν μόνο τυχαία κατά την άροσή τους, αλλά και κατά τη διενέργεια ανασκαφής³¹.

Την ίδια ημέρα υποβολής του αιτήματος του Αχιλλέα Γέροντα για τη διενέργεια ανασκαφής ο Γενικός Ἐφορος Αρχαιοτήτων Παναγιώτης Σταματάκης³² αποστέλλει στον Εισαγγελέα Πρωτοδικών μία μακροσκελή μνηστήρια αναφορά μέσα από την οποία αποκαλύπτονται οι προθέσεις του αιτούντα ιδιώτη: «*Τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα δημοσίᾳ ἐνήργουν ἀνασκαφὰς παρανόμως ἐν Σπάτᾳ τῆς Ἀττικῆς οἱ Σιδέρης Δήμας, Θεοφάνης Φράγγος κάτοικοι Σπαίων καὶ Δημήτρης Παναγιώτου οἰνοπώλης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς. Ὁ φύλαξ τῶν ἐκεῖ ἀρχαιοτήτων Σπύρος Σιδέρης μετέβη εἰς τὸν τόπον τῆς ἀνασκαφῆς ἵνα τοὺς ἐμποδίσῃ αὐτοὶ δὲ δὲν εἰσήκουσαν εἰς τὰς προτροπὰς, ἀλλὰ τῷ ἀπήντησαν ὅτι ἔχουσιν ἄδειαν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀνασκαφῶν ἐκδοθεῖσαν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἀχιλλέως Γέροντα, καὶ ἐξηκολούθησαν ἀνασκάπτοντες ἐπὶ δύο εἰσέτι ἡμέρας*»³³. Στη συνέχεια της αναφοράς του ο Γενικός Ἐφορος αφού ενημερώσει τον εισαγγελέα για την υπόθεση, ότι δηλαδή πράγματι χορηγήθηκε άδεια στον συγκεκριμένο ιδιώτη για τη διενέργεια ανασκαφής, αλλά υπό την επιτήρηση του εφόρου αρχαιοτήτων Βασιλείου Λεονάρδου³⁴ καταγγέλλει ότι: «*...ἡ παρὰ τοῦ Ὑπουργείου ἄδεια ἐζητήθη ἐπὶ σκοπῷ ἀπάτης καὶ οὕτως ἀφοῦ ἐξεδόθη ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς δολίως καὶ ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ χωρὶς νὰ προσκληθῆ καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὰς ὁ ἔφορος ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως*». Και ο Γενικός Ἐφορος Αρχαιοτήτων Π. Σταματάκης, ως βαθύς γνώστης του Αρχαιολογικού Νόμου, επικαλεῖται την προβλεπόμενη σε

29. Ο Αχιλλέας Γέροντας πρέπει να ήταν γόνος της παλαιάς αρχοντικής οικογένειας Γέροντα, βλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεία της ιστορίας των Αθηναίων*, Αθήνα 1891, τ. Α', 304-305. Πιθανότατα δε να πρόκειται για τον γιο του αγωνιστή της Ελληνικής Επανάστασης και πρόκριτου Άγγελου Γέροντα (1785-1862), ο οποίος διετέλεσε και αναπληρωτής δήμαρχος το 1837 και το 1840, βλ. Δημ. Αλεξ. Γέροντα, *Ιστορία του Δήμου Αθηναίων (1835-1971)*, Αθήνα 1972, 72, 86.

30. Κιβώτιο 437. Αίτηση Αχιλλέα Γέροντα (7-10-1885) προς το Υπουργείο για τη διενέργεια ανασκαφής (αριθ. πρωτ. 13245/8-10-1885).

31. Βλ. παραπάνω σημ. 15.

32. Για τον Παναγιώτη Σταματάκη, βλ. παραπάνω σημ. 8.

33. Κιβώτιο 437. Μνηστήρια αναφορά του Παναγιώτη Σταματάκη προς τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών (αριθ. πρωτ. 3528/7-10-1885).

34. Για τον Βασίλειο Λεονάρδο (1857-1930), βλ. Πετράκος 2013, τ. II, 25. Β.Χ. Πετράκος, «Βασίλειος Λεονάρδος (1857-1930)», *Μέντωρ* 123 (2019), 2-74.

τέτοιες περιπτώσεις επιβληθείσα ποινή: «*Ἡ ἐκτέλεσις ἀνασκαφῆς ἄνευ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 100 τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Νόμου, ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὑποκρύπτεται ἔγκλημα ἀπάτης ἐπὶ ζημίᾳ τῶν δημοσίων συμφερόντων*»³⁵. Ως μάρτυρα των γεγονότων ο Σταματάκης επικαλεῖται τον φύλακα αρχαιοτήτων της περιοχῆς Γεώργιο Α. Δημητρίου. Από την παραπάνω αναφορά γίνεται σαφές ότι ο Αχιλλέας Γέροντας κάθε άλλο παρά νομοταγῆς πολίτης ήταν, ἀλλὰ εξαναγκάσθηκε ἀπὸ την υποβολή της μνηστήριας αναφοράς να αιτηθεῖ ἀδεια για τη χορήγηση ἀνασκαφῆς.

Μία ἄλλη υπόθεση, ἀπὸ την οποία σώζεται μόνο η δήλωση του κατοίκου Σπάτων Θεόδωρου Αναγνώστου του Μάρκου, ἀφορᾶ στην εὑρεση το 1895 στη θέση Καλύβιζα ή Καλυβέζα, ΝΔ του σημερινοῦ αεροδρομίου, ενός μαρμάρινου λέοντα, μήκους 0,90 μ., το οποίο ἀποκαλύφθηκε «*σῶον καὶ καλῶς διατηρούμενον, πλην τῶν ἄκρων ἐλλειπόντων*» (εικ. 7)³⁶. Ο δηλὼν το ἀρχαίον στη Γενικὴ Εφορεία παρακαλεῖ για την ἐκτίμηση του ἀρχαίου και την πληρωμὴ του ἀναλογούντος ἡμίσεως της ἀξίας αὐτοῦ, ὅπως ἀναφέρθηκε και σε προηγούμενη υπόθεση³⁷. Τη σπουδαιότητα του ευρήματος φανερώνει και η γνωστοποίησή του στον τύπο της εποχῆς³⁸.

Απὸ τὴ συνοπτικὴ περιγραφή του παραπάνω ἐγγράφου μπορούμε να υποθέσουμε ὅτι το λιοντάρι των Σπάτων θα ἴταν παρόμοιο με τα μαρμάρινα ἐπιτύμβια λιοντάρια του 4ου αι. π.Χ., που τοποθετοῦνταν ἀνὰ ζεύγη στην πρόσοψη των ταφικῶν περιβόλων και λειτουργούσαν ὡς προστάτες φύλακες του μνημείου³⁹.

35. Πετράκος 1982, 139. Ἀκόμη βλ. παραπάνω σημ. 15.

36. Κιβώτιο 679Α. Δήλωση για την ἀνεῦρεση μαρμάρινου ἀρχαίου (αριθ. πρωτ. 11919/19-10-1895).

37. Βλ. παραπάνω σημ. 15.

38. Εφημ. *Το Ἄστυ*, αρ. φύλ. 1767, 20-10-1895: 4. «*Ἀνεῦρεσις λέοντος. - Εἰς τὰ Σπάτα. Εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον Σπάτα ὁ κτηματίας Θεόδωρος Ἀναγνώστου, καταγινόμενος εἰς τὴν καλλιέργειαν νεοφυτεῦτο ἀμπέλου του, ἀνεῦρεν εἰς βάθος ἐξήκοντα πέντε ἑκατοστῶν λέοντα μαρμάρινον φυσικοῦ μεγέθους, μετὰ πολλῆς λεπτότητος ἐπεξεργασμένον. Τοῦ ἀνευρεθέντος λέοντος εἶνε ἀκρωτηριασμένοι οἱ πόδες καὶ ἡ οὐρά. Ἐκ τῆς ἐργασίας, μεθ' ἧς εἶνε λαξευμένος ὁ λέων, εἰκάζεται ὅτι ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν ἀκμῆς τῆς τέχνης. Ὁ χωρικός τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀρχαιολογικὸν εὑρημα ἔκρυψεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του μέχρις οὗ ἀποστείλῃ ἢ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρίᾳ ὑπάλληλον πρὸς παραλαβὴν καὶ τοποθέτησιν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Μουσείῳ. Ἐγγὺς τοῦ μαρμάρινου λέοντος κειμένου ὑπίου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὑρίσκοντο τῆδε κάκεισε ἐσπαρμένα μεγάλα τεμάχια πωρίνων λίθων. Εἰδοποίηθη ὁ ἀστυνόμος Μαρκοπούλου ὅπως τοποθετήσῃ εἰς τὸ εἰρημένον κῆμα φύλακα πρὸς ἐπιτήρησιν κατὰ τὴν καλλιέργειαν, μήπως ἀνευρεθῇ καὶ ἄλλο ἀγαλμα. Ὁ κτηματίας Ἀναγνώστου προσῆλθε χθὲς τὸ ἐσπέρας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ ἔκαμε τὴν ἀναγκαίαν περὶ τούτου δήλωσιν*».

39. Βλ. π.χ. ζεύγος λιονταριῶν στο ΕΑΜ, αριθ. ευρ. 803-804, που ἀποδίδεται κατὰ μέτωπο και χρονολογεῖται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.: Claimont 1993, τ. I, 6-7, αριθ. 3α-β. Καλτσός 2001, 205, αριθ. 411.

Ωστόσο, το γλυπτό αυτό δεν κατέστη εφικτό να εντοπιστεί στις αποθήκες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Τα ίδια αρνητικά αποτελέσματα είχε και η αναζήτησή του στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βραυρώνας⁴⁰.

Έτσι το ενδιαφέρον μας στράφηκε στις συλλογές του εξωτερικού, όπου και εντοπίστηκε στο *Rhode Island School of Design* της Providence των Ηνωμένων Πολιτειών μαρμάρινο επιτύμβιο λιοντάρι, μήκους 97 εκατ., με προέλευση τα Σπάτα⁴¹. Αυτό δωρήθηκε το 1915 στο Rhode Island School από την πρόεδρο του Ιδρύματος Eliza Greene Radeke (1854-1931), μεταξύ των ετών 1913 έως το 1931⁴². Σύμφωνα με πληροφορίες του Ιδρύματος το γλυπτό αγόρασε η πρόεδρός του το 1914 από τον γνωστό αμερικανό συλλέκτη Edward Perry Warren (1860-1928). Ο Warren προερχόμενος από εύπορη οικογένεια της Βοστώνης, μετά την αποφοίτησή του από το Harvard συνέχισε τις κλασικές σπουδές του στην Οξφόρδη, όπου και ανέπτυξε φιλία στο New College με τον John Marshall⁴³. Μεταξύ των δύο ανδρών αναπτύχθηκε μία ισχυρή προσωπική και επαγγελματική σχέση, αφού ο Marshall ασκούσε χρέη προσωπικού γραμματέα και εκπροσώπου του Warren. Οι Marshall και Warren εμφανίζονται στην Αγορά έργων τέχνης το 1892 και προβαίνουν σε αγορές όχι μόνο για λογαριασμό της ιδιωτικής συλλογής του Warren, αλλά και για το Μουσείο Καλών Τεχνών (Museum of Fine Arts) της Βοστώνης, δρώντας

40. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους συναδέλφους της Συλλογής Γλυπτών του ΕΑΜ και ειδικότερα στη συνάδελφο της ΕΦΑ Ανατολικής Απτικής Κατερίνα Πέτρου για την πολύτιμη βοήθειά της.

41. Providence, *Rhode Island School of Design, Museum of Art*, αριθ. ευρ. 15.003: B.S. Ridgway, *Classical Sculpture. Catalogue of the Classical Collection. Museum of Art, Rhode Island School of Design*, Providence 1972, 32-33, αριθ. 10, 147-148 (390-380 π.Χ.). C.C. Vermeule, *Greek and Roman Sculpture in America. Masterpieces in Public Collections in the United States and Canada*, Malibu - Berkeley 1981, 97, αριθ. 66 (390 π.Χ.). Πρόκειται για ένα επιτύμβιο άγαλμα λιονταριού του 4ου αι. π.Χ., παράλληλο με αυτά που εκτίθενται σε πολλά μουσεία και μεταξύ αυτών στο Μουσείο του Πειραιά: Μ. Polojiorghi, «Stiere und Löwen in der attischen Grabkunst», *AM* 119 (2004), 252-253, πίν. 63, στο Μουσείο της Ερέτριας: C. Vermeule, P. Kersburg, «The Basel Dog: A Vindication», *AJA* 72, 1968, 100, αριθ. 678. Ε. Σαπουνά-Σακελλαράκη, *Οδηγός Ερετριας*, Αθήνα 1995, 98 και στο Μουσείο Getty στο Malibu: J.B. Grossman, *Greek Funerary Sculpture, Catalogue of the Collections at the Getty Villa*, The J. Paul Getty Museum, Los Angeles, 2001, 82-83, αριθ. 29. 84-85, αριθ. 30.

42. Για την Eliza Greene Radeke, βλ. J.W. Leonard (επιμ.), *Woman's Who's Who of America. A Biographical Dictionary of Contemporary Women of the United States and Canada, 1914-1915*, Νέα Υόρκη 1914, 669 και *Wikipedia*: https://en.wikipedia.org/wiki/Eliza_Greene_Metcalf_Radeke.

43. Στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Edward Perry Warren, βλ. O. Burdett, E.H. Goddard, *Edward Perry Warren. The Biography of a Connoisseur*, London 1941, 1η έκδοση. A.J. Paul, «Fragments of Antiquity. Drawing upon Greek Vases», *Bulletin, Harvard University Art Museums*, 1997, 7-8. Α. Χατζηδημητρίου, «Ο εκπατρισμός των ελληνικών αρχαιοτήτων και η συμβολή τους στη συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων», στο: Σ. Ματθαίου & Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), *Ξεπεπμένες ελληνικές αρχαιοότητες. Αφηρητές και διαδρομές*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (ΕΙΕ), Αθήνα 2012, 69-70.

ως ημειπίσμοι εκπρόσωποί του. Από τη βιογραφία του Warren προκύπτει ότι το ζεύγος των εμπόρων αρχαίων έργων τέχνης έδρασαν στην Ελλάδα κατά τα έτη 1896-1898 και έτσι θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι κατά τη διάρκεια αυτού του διαστήματος απέκτησαν το μαρμάρινο λιοντάρι από τα Σπάτα. Με δεδομένη λοιπόν την κατάσταση διατήρησης του λιονταριού της Providence, είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για το ίδιο γλυπτό που, κάτω από άγνωστες συνθήκες, φυγαδεύτηκε στο εξωτερικό.

Αρκετά χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα στις 17 Μαΐου 1921 ο Αλέξανδρος Γέροντας, γιός του Αχιλλέα⁴⁴, που αναφέραμε παραπάνω, υποβάλλει αίτηση (εικ. 8) περί ανασκαφών με την οποία αφού γνωστοποιήσει στο αρμόδιο υπουργείο «...*ότι διάφοροι τυμβωρύχοι ένεργουῦσιν ανασκαφαί παρὰ τὸ χωρίον Σπάτα τῆς Ἀπικῆς...*» παρακαλεῖ για την «...*ένεργειαν ανασκαφῶν τῶν μήπω συληθέντων τάφων...*»⁴⁵.

Το αίτημα του ιδιώτη Αλ. Γέροντα για τη διενέργεια ανασκαφής εισήχθη, σύμφωνα με την προβλεπόμενη νομοθεσία, για συζήτηση στο Αρχαιολογικό Συμβούλιο, με την εισήγηση η ανασκαφή να διενεργηθεί «*ιδίαις δαπάναις, συμφώνως τοῖς νόμοις διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Φιλαδελφεία*», όπως διακρίνεται αριστερά στην αίτηση⁴⁶. Μετά δε τη θετική γνωμοδότηση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου ακολούθησε έγγραφη εντολή του υπουργού προς τον έφορο αρχαιοτήτων Αλέξανδρο Φιλαδελφεία για τη διενέργεια ανασκαφής⁴⁷. Σε αυτήν αναφέρονται τα ακόλουθα: «*Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῇ 119 συνεδριά γνῶμην τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συμβουλίου ἐγκρίνομεν ἵνα μεταβῆτε καὶ ἐνεργήσετε ανασκαφὰς παρὰ τὸ χωρίον Σπάτα ἐν χώρῳ ὑποδειχθησομένῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλ. Γέροντα & δαπάναις αὐτοῦ (Ὅδος 3ης Σεπτεμβρίου 75). Τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῶν ανασκαφῶν θέλετε κανονίσει ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἀναλαβόντος τὴν δαπάνην*»⁴⁸.

Σε συνέχεια της ανωτέρω εντολής ο Φιλαδελφείας αποστέλλει αναφορά με την οποία ζητεί «*ὅπως ἐπιτραπῆ εἰς τὸν ἐνταῦθα φύλακα ἀρχαιοτήτων Ἰωάννη Εὐσταθίου, ἵνα μὲ ἀκολουθῆ καὶ ἐπιστατῆ διαρκῶς κατὰ τὴν ἐργασίαν πρὸς πλήρη ἀσφάλειαν τῶν εὐρημάτων*»⁴⁹. Εὐλόγο ήταν το αίτημα του Φιλαδελφεία να γίνει αποδεκτό, ώστε να υπάρχει συνεχής επίβλεψη των ανασκαφών.

44. Βλ. παραπάνω σημ. 29.

45. Κιβώτιο 675Γ.

46. Βλ. προηγούμενη σημείωση. Για τον έφορο Αρχαιοτήτων Αλέξανδρο Φιλαδελφεία, βλ. παραπάνω σημ. 19.

47. Υπουργός Εκκλησιαστικῶν και Δημοσίας Εκπαιδύσεως ήταν τότε ο Θεόδωρος Ζαΐμης (1847-1922).

48. Κιβώτιο 675Γ. Υπουργική εντολή προς τον Αλέξανδρο Φιλαδελφεία για τη διενέργεια ανασκαφής (αριθ. πρωτ. 24811/ διεκπ. 63049/19-5-1921).

49. Κιβώτιο 675Γ. Έγγραφο του Αλεξάνδρου Φιλαδελφεία προς το αρμόδιο υπουργείο (αριθ. πρωτ. 302/17-6-1921).

Η ανασκαφή στο κτήμα ιδιοκτησίας Αλεξάνδρου Γέροντα, σύμφωνα με την αναφορά του Αλεξάνδρου Φιλαδελφέα στο *Αρχαιολογικό Δελτίο*⁵⁰, αποκάλυψε ταφές κτερισμένες με σημαντικό αριθμό αγγείων της γεωμετρικής⁵¹, ως επί το πλείστον, περιόδου αλλά και των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων⁵².

Το εντυπωσιακότερο κτέρισμα των ταφών ήταν ένα επιστήθιο περιδέραιο αποτελούμενο από πέντε πλακίδια από χρυσό έλασμα (ΜΓ - 760 π.Χ.), διακοσμημένα με τη συρματερή και κοκκιδωτή τεχνική⁵³. Το εν λόγω περιδέραιο παρουσιάζει κοινά κατασκευαστικά χαρακτηριστικά, με αυτό που βρέθηκε πρόσφατα στον λόφο των Μουσών Φιλοπάππου⁵⁴.

Δεδομένου ότι η ανασκαφή διενεργήθηκε σε ιδιόκτητο κτήμα και με δαπάνες του ιδιώτη, το κράτος υποχρεούτο, βάσει του ισχύοντος Αρχαιολογικού Νόμου ΒΧΜΣΤ' του 1899, να καταβάλει αποζημίωση⁵⁵. Έτσι ο Φιλαδελφέας αποστέλλει έγγραφο στο Αρχαιολογικό Τμήμα του αρμόδιου υπουργείου και παρακαλεί για τη μεταφορά, τον καθαρισμό και τη συντήρηση των ευρημάτων, προς εκτίμησης της αξίας τους, ώστε να δοθεί τὸ ἀναλογοῦν ποσὸν και στον Αλεξάνδρο Γέροντα⁵⁶. Στη συνέχεια εκδίδεται υπουργική απόφαση με την οποία συγκροτείται τριμελής επιτροπή, αποτελούμενη από τους Νικόλαο Κυπαρίσση, τμηματάρχη, Βαλέριο Στάν Δ/ντή του ΕΑΜ και Αλεξάνδρο Φιλαδελφέα, Έφορο αρχαιοτήτων, για την εκτίμηση της αξίας των αρχαιοτήτων «τῶν ἐν τῷ κτήματι Ἀλ. Γέροντα ἐν Σπάτα ἀνακαλυφθεισῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὰς γενομένας ἐκεῖ ἀνασκαφάς»⁵⁷.

50. Φιλαδελφεύς 1923, 133-138, εικ. 2-12.

51. Για παράδειγμα η ταφή 3 ήταν κτερισμένη, μεταξύ άλλων, με σκύφο διακοσμημένο στο εσωτερικό του με σειρά αλόγων, και με δύο πυξίδες του 8ου αι π.Χ. με κάλυμμα, επιστεφόμενο με τέσσερα και τρία ιππάρια αντιστοίχως, βλ. Φιλαδελφεύς 1923, 136-137, εικ. 7. Β. Bohren, *Die geometrischen Pyxiden*, Kerameikos XIII, Berlin, New York 1988, Anhang I, 127, αριθ. 64.

52. Από την ίδια ανασκαφή προέρχεται και κεραμεική των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, όπως λεκανίδες του 6ου αι. π.Χ. με ζωφόρους ζώων και λεκανίδες με σκηνές γυναικωνίτη της ύστερης κλασικής περιόδου. Τα ευρήματα από την ανασκαφή φυλάσσονται στις αποθήκες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

53. ΕΑΜ Χρ. 1041: Φιλαδελφεύς 1923, 136, εικ. 10. R. A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London, 2η έκδοση 1980, 99, πίν. 15Α. W. Reichel, *Griechisches Goldrelief*, Berlin 1942, 35, αριθ. 32. Κ. Δεσποίνη, *Ελληνική Τέχνη. Αρχαία Χρυσά Κοσμήματα*, Αθήνα 1996, 246, αριθ. 130.

54. Τ. Πούλου, «Οι γεωμετρικοί τάφοι του λόφου των Μουσών (Φιλοπάππου)», στο: Σ. Οικονόμου, Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές*. Τόμος Β', Αττική, Αθήνα 2013, 235.

55. Νόμος ΒΧΜΣΤ' (2646) «Περί αρχαιοτήτων» της 24-7-1899, άρθρα 2, 9, 14, 17: Πετράκος 1982, 141-146. Μερκούρη 2012, 153-154.

56. Κιβώτιο 675Γ. Έγγραφο με αριθ. πρωτ. 307/21-6-1921.

57. Κιβώτιο 675Γ. Συγκρότηση εκτιμητικής επιτροπής (αριθ. πρωτ. 31417/διεκπ.63333/28-6-1921). Για τον έφορο αρχαιοτήτων Νικόλαο Κυπαρίσση (1879-1944), βλ. Γ.Π. Οικονόμος, *ΠΑΕ* 1944, 150-151. Πετράκος 2013, τ. ΙΙ, 38-39. Για τον Βαλέριο Στάν (1857-1923), βλ. Γ.Π. Οικονόμος, «Βαλέριος Ν. Στάης (1857-1923)», *ΑΕ* 1922, 113-118 (νεκρολογία). Ι.Ε. Πετρόχειλος, *Βαλέριος Ν. Στάης*,

Όπως όμως φαίνεται από την αλληλογραφία η απόφαση του Αρχαιολογικού Συμβουλίου για την εκτίμηση της αξίας των ευρημάτων της ανασκαφής, δεν ικανοποίησε τον κ. Γέροντα, εφόσον με επιστολή που απευθύνει στο αρμόδιο υπουργείο παρακαλεί «... ὅπως ἀναθεωρηθῆ ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀρχ. Συμβουλίου ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Σπάτα εὐρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων, ἧν ἡ δαπάνη μοι ἐστοίχησεν περὶ τὰς δύο χιλιάδας πεντακοσίας δραχμῶν»⁵⁸.

Ἐτσι συγκαλεῖται κατὰ διαταγὴν του υπουργείου νέα τριμελὴς επιτροπή, αποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Ν. Κυπαρρίσση, Α. Φιλαδελφέα καὶ Γ. Οικονόμου⁵⁹ ἡ ὁποία εἰσηγείται ὅτι τα «... γενόμενα εὐρήματα γεωμετρικῶν ἀγγείων καὶ χρυσῶν ὡς ἔχοντα ἀξίαν δρ. τριῶν χιλιάδων πεντακοσίων (αρ. 3.500)» (εικ. 9)⁶⁰. Κατόπιν του ἀνωτέρω πορίσματος καὶ ἀφού το Αρχαιολογικὸ Συμβούλιο σὴν 142η συνεδρία του (14-6-1922) ἔκρινε ὡς χρήσιμα γιὰ τα μουσεῖα του Κράτους τα εὐρεθέντα στο κτήμα ἰδιοκτησίας Γέροντα ἀρχαῖα ἐγκρίθηκε, σύμφωνα καὶ με τον ἰσχύοντα Νόμο⁶¹, ἡ καταβολὴ του ποσού «τῶν χιλίων ἑπτακοσίων πενήκοντα δραχμῶν, ὡς τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας αὐτῶν»⁶².

Μία ἀνάλογη ὑπόθεση ἐκτυλίχθηκε το 1936, ὅταν ο Εὐάγγελος Πρίφτης του Αναστασίου, ἰδιοκτῆτης κτήματος στα Σπάτα σὴν θέση Τζιῶτη Μπάλλα⁶³, υποβάλλει σὴς 9 Μαρτίου στο Τμήμα Γενικῆς Ασφαλείας Ἀθηνῶν δῆλωση με τὴν ὁποία καταγγέλλει τὴ διενέργεια παράνομων ἀνασκαφῶν σὴν ἰδιοκτησία του καὶ σὴν συνέχεια αἰτεῖται πρὸς το Ὑπουργεῖο Ἐρσηκευμάτων καὶ Παιδείας (στο ἐξῆς Ὑπουργεῖο Παιδείας)⁶⁴ τὴ διενέργεια ἀνασκαφῆς με δικὴ του δαπάνη, παρουσία ἰδικού ὑπαλλήλου⁶⁵.

Ἀθήνα 1992, 11 κ.εξ. Πετράκος 2013, τ. ΙΙ, 26. Σ. Μασουρίδη, «Βαλέριος Στάης 1857-1923. Μία ἀπὸ τὴς ευγενέστερες φυσιογνωμῆς τῆς ἀρχαιολογικῆς προσωπογραφίας», *Θέματα Αρχαιολογίας*, τ. 1.2, Μάιος - Αὐγούστος 2017, 260-261. Γιὰ τον Α. Φιλαδελφέα, βλ. παραπάνω σημ. 19.

58. Κιβώτιο 675Γ. Αἴτηση (3-3-1922) του Ἀλ. Γέροντα πρὸς το Ὑπουργεῖο (αριθ. πρωτ. 9422/5-3-1922).

59. Κιβώτιο 675Γ. Συγκρότηση ἐκτιμητικῆς ἐπιτροπῆς (αριθ. πρωτ. 9422/διεκπ. 64803/23-3-1922).

60. Κιβώτιο 675Γ. Πόρισμα τῆς ἐκτιμητικῆς ἐπιτροπῆς τῆς 12ης Ἰουνίου 1922 (αριθ. πρωτ. 21501/13-6-1922).

61. Βλ. παραπάνω σημ. 55.

62. Ἐγγραφο πρὸς τον Ἀλ. Γέροντα (αριθ. πρωτ. 21508/διεκπ. 64563/28-6-1922).

63. Το τοπωνύμιο Τζιῶτη Μπάλλα πιθανότατα να ταυτίζεται με τὴ θέση Μπάλα, ἡ ὁποία σημειώ- νεται δυτικὰ των Σπάτων, βλ. Curtius, Kaupert, 1881, φύλλο χάρτη VII. Ἀκόμη βλ. Πετροπουλάκου, Πεντάζος 1973, 154, θέση 8.

64. Το Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετονομάσθηκε σε Ὑπουργεῖο Ἐρσηκευμάτων καὶ Παιδείας με Νομοθετικὸ Διάταγμα (ΦΕΚ 140 Α/29-04-1926) ἐπὶ πρωθυπουργίας Θεόδωρου Πάγκαλου. Ὡς ὑπουργὸς Παιδείας εἶχε ὀρισθεῖ ο Δημήτριος Αἰγινίτης.

65. Κιβώτιο 647Γ. Αἴτηση (10-3-1936) του Εὐάγγελου Πρίφτη.

Κατά την από κοινού αυτοψία που έλαβε χώρα από αξιωματικό της Αστυνομίας και τον επιμελητή του Αρχαιολογικού Μουσείου κ. Θρεψιάδη Ιωάννη στις 10 Μαρτίου 1936 «...διεπιστώθη ὅτι εἰς δύο διάφορα σημεῖα τοῦ κτήματος τούτου καὶ εἰς ἕκτασιν τοῦ ἑνὸς μὲν εἰς δύο μέτρα καὶ πλάτος δύο μέτρα, εἶχον γίνεαι ἔκσκαφαὶ τάφων. Αὗται εἶχον καλυφθῆ προχείρως καὶ ἐπ' αὐτῶν διεκρίνοντο τμήματα τῆς κεραμοσκεπῆς ἀρχαίων τάφων»⁶⁶. Από την ίδια αναφορά αυτοψίας πληροφορούμεθα ότι ο καταγγέλλων Πρίφτης Ευάγγελος «...ἐδήλωσεν ἅμα ὅτι προσφέρεται ν' ἀναλάβῃ κατὰ τὰς ὑποδείξεις ὑμῶν ἀνασκαφὰς τοῦ κτήματός του...», ενώ συγχρόνως παραγγέλθηκε στον φύλακα της περιοχῆς «...Κοιζιᾶν Ἰωάννην ὅπως φρουρήσῃ τὴν περιοχὴν πρὸς πρόληψιν φυγαδεύσεως ἀρχαιοτήτων».

Στις 13 Μαρτίου 1936 ο αρχαιολόγος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωάννης Θρεψιάδης αποστέλλει ιδιόχειρο σημείωμα προς τον θεολόγο Γεράσιμο Κονιδάρη (1905-1987)⁶⁷, διορισμένο στη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Ιστορικών μνημείων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με το οποίο τον ενημερώνει για τα κάτωθι:

«Φίλε κύριε Κονιδάρη,

Εἰς τὸ κτῆμα Πρίφτη κατόπιν προφορικῆς ἐντολῆς ἐπήγα καὶ εἶδα τὰς λαθραίας ἀνασκαφάς. Πρόκειται περὶ λειψάνων τάφων Ἑλληνιστικῶν ἢ καὶ ρωμαϊκῶν, δὲν τὸ ἐβεβαίωσα αὐτὸ ἀπολύτως, οἱ ὅποιοι ἡμποροῦν ν' ἀνασκαφοῦν καὶ ἀργότερα.

Σὲ παρακαλῶ μόνον γράψατε εἰς τὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν τοῦ Σπάτα νὰ ἐπιτηρῇ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ φύλακος Κοιζιά διὰ νὰ μὴν ἐπαναληφθοῦν αἱ λαθραῖαι αὐταὶ ἔκσκαφαί.

Μὲ πολλὴ ἀγάπην
Ἰ. Θρεψιάδης»

Λίγες ἡμέρες ἀργότερα (19 Μαρτίου 1936) αποστέλλεται ἀπὸ το Ὑπουργεῖο Παιδείας πρὸς τὸν Ἀστυνομικὸν Σταθμάρχην Σπάτων σύντομο ἐγγράφο με τὸ ὁποῖο παρακαλοῦνται νὰ μεριμνήσουν γιὰ τὴ διαφύλαξιν τοῦ κτήματος Πρίφτη, «...μέχρις ἀφίξεως ἀρχαιολογίας πρὸς ἐνέργεια ἀνασκαφῶν»⁶⁸.

Μετὰ τὴ διενέργεια τῆς ἀνασκαφῆς στὸ κτῆμα Πρίφτη, ὁ ἐφορος ἀρχαιοτήτων Νικόλαος Κυπαρίσσης ἀποστέλλει στὸ Τμήμα ἀρχαιολογίας τοῦ ἀρμόδιου Ὑπουργεῖου τρισέλιδη ἀνασκαφικὴ ἐκθεση «Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Σπάτα Ἀπικῆς ἐν κτήματι Πρίφτη καὶ ἐκτιμήσεως τῶν εὐρεθέντων ἀρχαίων» στὴν ὁποία μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει ὅτι «...ὀρθῶς εἶχον ἐπισημάνει οἱ λαθραῖοι τυμβωρῆχοι

66. Κιβώτιο 647Γ. Αναφορά πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας (αριθ. πρωτ. 6693/φ.49/10-3-1936).

67. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Θρεψιάδη (1907-1962), βλ. Πετράκος 2013, τ. II, 54. Γιὰ τὸν Γεράσιμο Κονιδάρη, βλ. Ε.Ν. Μόσχος, «Γεράσιμος Κονιδάρης», *Νέα Ἐστία* τ.χ. 1449 (1987), 1509-1510.

68. Κιβώτιο 647Γ. Ἐγγράφο με αριθ. πρωτ. 18882/διεκπ. 860/1171/19-3-1936.

τὸ μέρος τοῦτο, ὡς ἔχον ἀρχαιολογικὴν σημασίαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι μόνον εἷς τάφος εὔρεθη ἐν αὐτῷ ἀδιατάρακτος καὶ ἐν καλῇ καταστάσει, ἐν ᾧ τὸ λοιπὸν μέρος ὡς ἐκ τῆς καλλιτεχνίας εἶχεν ὑποσεῖ καταστροφὰς ἀνεπανορθώτους» (εικ. 10α)⁶⁹. Στὴ συνέχεια τῆς ἐκθέσεώς του ὁ Κυπαρίσσης περιγράφει τὸν διατηρηθέντα τάφο «...ὡς ἐκτισμένῳ διὰ κανονικῶν τετραγώνων κατεργασμένων λίθων καὶ κεκαλυμμένων διὰ δύο μεγάλων πλακῶν...» (εικ. 10β), παραθέτοντας αναλυτικὸ κατάλογο τῶν ευρημάτων του καὶ τῆς ονομαστικῆς τῶν ἀξίας, ὥστε νὰ λάβει τὸ ἡμῖς τῆς συνολικῆς τῶν ἀξίας ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς ἀμπέλου (εικ. 10γ). Στὸν κατάλογο αὐτὸν καταγράφονται λήκυθοι, πυξίδες καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εὐχάριστα ἐντοπίσθησαν στὶς ἀποθήκες τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου⁷⁰. ΓΙΑ λόγους συντομίας θὰ περιοριστοῦμε στὴ μνεῖα μόνον ἐκείνων τῶν ευρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐντοπίσθησαν καὶ ταυτίσθησαν. Αὐτὰ εἶναι:

«Μικροτέρα λήκυθος λευκὴ ἀκεραία μετὰ καθημένης μορφῆς κρατούσης στέφανον πρὸς στολισμὸν τῆς στήλης ἣτις ἐγένετο ἐξίτηλος. δρχ. 500»⁷¹.

«Μικρὸς λύχνος μετὰ καλύμματος σβεννύοντος τὴν φλόγα. 100». Πρόκειται γιὰ ἕναν σπάνιο τύπο λύχνου, ὁ ὁποῖος σώζει κάλυμμα, γιὰ νὰ διευκολύνεται τὸ σβήσιμο τῆς φλόγας (εικ. 11)⁷².

«Μολύβδιναι δέσεις τεθραυσμένων πίθων».

«Καρφιά φερέτρου τοῦ ἐν τῷ καλῷ τάφῳ».

Απὸ τὴν ἀναφορὰ στὸν ἀριθ. 20 τοῦ καταλόγου «Θραύσματα ποικίλων ἀγγείων ὧν πολλὰ ἔπλυναν καὶ ἐξήτασαν, ἀλλ' ἦσαν πάντα ἄνευ σημασίας» μποροῦμε νὰ υποθέσουμε τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ἀκόμη θραυσμένων ἀγγείων. Σὲ αὐτὰ ἀνῆκει μίᾳ ἀρβαλλοειδῆς λήκυθος, ἀποσπασματικὰ σωζόμενη, με παράσταση φτερωτῆς Νίκης

69. Κιβώτιο 647Γ. Ανασκαφικὴ ἐκθεση τοῦ Ν. Κυπαρίσσης (ἀριθ. πρωτ. 345/24-8-1936). ΓΙΑ τὸν Ν. Κυπαρίσση, βλ. παραπάνω σμ. 57.

70. Θερμὲς εὐχαριστίες οφείλονται στὴ συνάδελφο δρᾶ Χριστίνα Ἀβρονιδάκη γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά της.

71. Πρόκειται γιὰ λευκὴ λήκυθο δευτερεύοντος τύπου, στὴν ὁποία διακρίνεται ἀμυδρὰ καθισμένη γυναίκα με ἱμάτιο, πού κρατεῖ στεφάνι. Ἡ παράσταση ἀποδίδεται κοντὰ στὴν τεχντροπία τοῦ ζωγράφου τοῦ Αἰσχίνου (460-450 π.Χ.). Πρὸβλ. α) Λήκυθο στὴν Οἰξφόρδη, Ashmolean Museum, ἀριθ. 1928.170: *Beazley Archive Pottery Database* 208762. J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, 2η ἐκδ., Οἰξφόρδη 1963, 715.184. β) Λήκυθο στὴ Νεάπολη, Museo Archeologico Nazionale, ἀριθ. M1066: *Beazley Archive Pottery Database* 208791. Beazley, ὁ.π., ἀριθ. 716.212. ΓΙΑ ἄλλες δύο παραστάσεις ἱπτάμενης Νίκης πού συνδέονται τεχντροπικὰ με τὸν ζωγράφου τοῦ Αἰσχίνου, βλ. Γ.Γ. Καβαδίας, Ἄ. Λάγια, «Νέο φῶς σε παλαιὰ ευρήματα. Δύο κλασικοὶ τάφοι ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο Σαπουντζάκη στὴν Οδὸ Πειραιῶς», στο: J.H. Oakley, O. Palagia (ἐπιμ.), *Athenian Potters and Painters II*, Οἰξφόρδη 2009, 76, ἀριθ. 2, εἰκ. 6, ἐγχρωμος πίν. 2Α. 77, ἀριθ. 8, εἰκ. 8, ἐγχρωμος πίν. 2Β.

72. ΓΙΑ ἕναν παρόμοιο λύχνο ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ, πρὸβλ. Scheibler 1976, 20, ἀριθ. 23, πίν. 9 (450-440 π.Χ.).

που κρατά κιβωτίδιο⁷³ και ένας μελαμβαφής λύχνος⁷⁴. Το σύνολο των παραπάνω αντικειμένων επιτρέπει τη χρονολόγηση της ταφής στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ.

Η αναφορά του Κυπαρίσση καταλήγει με την εκτίμηση των παραπάνω αρχαίων αντί 5.550 δρχ. προτείνων (εικ. 10γ) «... ὅπως λάβῃ το ἥμισυ ὁ νομιμόφρων χωρικός κ. Πρίφτης, συμφώνως τῷ νόμῳ, δεδομένου ὅτι καὶ ζημίαν τινα ὑπέστη ἡ ἄμπελος αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς».

Η διεκπεραίωση της υπόθεσης ολοκληρώθηκε με την ενημέρωση από το υπουργείο Παιδείας του ιδιώτη Ε. Πρίφτη για την έγκριση καταβολής αμοιβής, ύψους δύο χιλιάδων επακοσίων εβδομήντα πέντε δραχμών (2.775)⁷⁵ και την έκδοση του σχετικού χρηματικού εντάλματος.

Όσα παρουσιάστηκαν εν συντομία παραπάνω αποτελούν ένα ελάχιστο δείγμα του αρχαιακού υλικού που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο Αρχαιοτήτων, υλικού ανεκτίμητου αλλά και αποσπασματικού στις περισσότερες περιπτώσεις, που απαιτεί όμως ειδική έρευνα για την ανασύσταση παλαιότερων αρχαιολογικών υποθέσεων. Στην περίπτωση των Σπατών, επιχειρήθηκε να ανασυρθούν από την αφάνεια ορισμένα κομμάτια από το παλίμψηστο του αρχαιολογικού παρελθόντος της περιοχής, με στόχο μία μικρή συμβολή στην ανασύνθεση των τοπωνυμίων της και στον εμπλουτισμό του αρχαιολογικού χάρτη της Αττικής με τη συνδρομή αρχαιακών τεκμηρίων και ανασκαφικών δεδομένων.

73. Ενδεικτικά πρβλ. δύο αρυβαλλοειδείς ληκύθους στο Μουσείο της Αγοράς, αριθ. P 5264, P 21536: M.B. Moore, "Attic Red-figured and White-ground Pottery", *The Athenian Agora* XXX, Princeton, N.J., 1997, 265, αριθ. 921, πίν. 91. 265-266, αριθ. 924, πίν. 92 (430-420 π.Χ.).

74. Πρβλ. Scheibler 1976, 62, 24, αριθ. 59 (4ος αι. π.Χ.), αριθ. 61 (420 π.Χ.), πίν. 15.

75. Κιβώτιο 647Γ. Έγγραφο του υπουργείου προς τον κ. Ευάγγελο Πρίφτη (αριθ. πρωτ. 62278/4039/Διεκπ. 3207/30-9-1936).

Summary

Archaeological cases from the area of Spata found in archival documents of the 19th and 20th century

This paper aims to present archival documents from the Historical Archive of Antiquities and Restorations of the Ministry of Culture concerning archaeological cases that took place in Spata at the end of the 19th and the first decades of the 20th century. These cases refer to the discovery of antiquities either by chance or as a result of excavations and to the actions undertaken by local authorities, but mainly by the Archaeological Service for their preservation and protection.

Special emphasis will be given to the departmental correspondence regarding requests from private citizens to conduct excavations in their property or to compensate them, according to law, for antiquities found therein, such as vases, jewelry, grave stelae and other funerary monuments (for example the Sphinx from Spata, the marble lion).

Our study seeks to bring out the painstaking and strenuous work of archaeologists -as illustrated in archival documents- in their effort to rescue and preserve the archaeological wealth of Mesogaia.

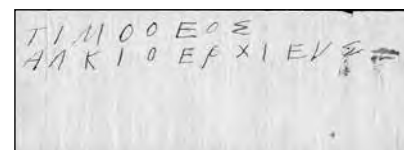
Εικ. 1. Έγγραφο του Π. Ευστρατιάδη προς το υπουργείο «Περί αγοράς Σφιγγός εύρεθείσης εν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀπικῆς Σπάτα» (1876).

Εικ. 2. Έγγραφο του Π. Ευστρατιάδη προς το υπουργείο για την εύρεση και παράδοση αναγλύφου (1883).

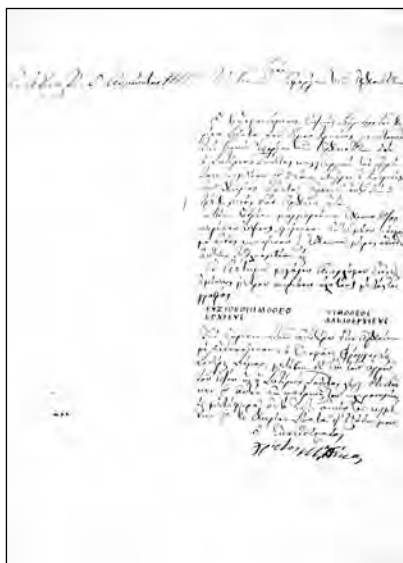
Εικ. 3. Επιστολή του Σωτήριου Τούντα προς τον Μιχαὴλ Φραντζεσκάκη για την εύρεση αρχαίων στα Σπάτα (1885).

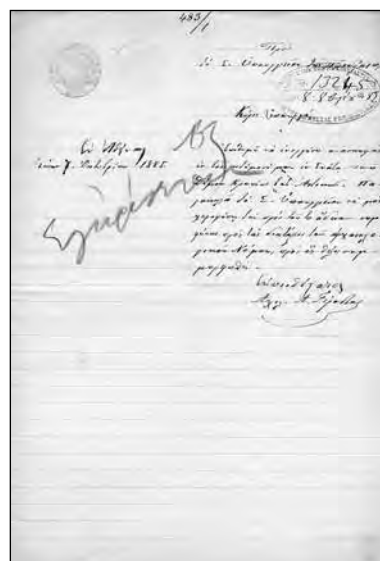
Εικ. 3α. Σχέδιο επιγραφῆς ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΑΛΚΙΟΕΡΧΙΕΥΣ.

Εικ. 4. Ενημέρωση του Μιχαήλ Φραντζισκάκη προς το υπουργείο και τον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων για την εύρεση αρχαίων στα Σπάτα (1885).

Εικ. 5. Ενημέρωση του ειδικού παρέδρου Χρίστου Μπέκα προς τη Γενική Εφορεία Αρχαιοτήτων για τις ευρεθείσες αρχαιότητες (1885).

Εικ. 6. Αίτηση Αχιλλέα Γέροντα για τη διενέργεια ανασκαφής σε κτήμα του στα Σπάτα (1885).

Εικ. 7. Δήλωση του κατοίκου Σπάτων Θεόδωρου Αναγνώστου για την εύρεση μαρμάρινου λέοντα (1895).

Εικ. 8. Αίτηση του Αλέξανδρου Γέροντα προς τον υπουργό για τη διενέργεια ανασκαφής σε κτήμα του στα Σπάτα (1921).

Εικ. 9. Πόρισμα της τριμελούς εκτιμητικής επιτροπής για την αξία των ευρημάτων από την ανασκαφή στο κτήμα Αλ. Γέροντα (1922).

Εικ. 10α. Έκθεση του Ν. Κυπριάου για την ανασκαφή στο κτήμα Ε. Πρίφτη και εκτίμηση των ευρεθέντων αρχαίων (1936).

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βιζυνοπού, Ο. 2007. *Αρχαίον των Μνημείων των Αθηνών και της Αττικής. Ευρετήρια του βιβλίου του Alexander Conze. Die attischen Grabreliefs (Berlin 1893-1922)*, τ. 4, Αθήνα.
- Καλτσός, Ν. 2001. *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τα γλυπτά*, Αθήνα.
- Κουντούρη, Ε. και Μασουρίδη, Σ. (επιμ.), 2013, *Ιστορίες επί χάρτου. Μορφές και θέματα της Αρχαιολογίας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Αθήνα.
- Μασουρίδη Σ. 2013. «1863-1885. Περίοδος Π. Ευστρατιάδη και Π. Σταματάκη», στο: Ε. Κουντούρη και Σ. Μασουρίδη (επιμ.), 23-27.
- Μερκούρη, Χ. 2012. «Εξαγωγές αρχαιοτήτων κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα. Το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία τους», στο: Α.Σ. Μαθαίου και Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), *Ξενιτεμένες ελληνικές αρχαιοτήτες. Αφειρητές και διαδρομές*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (ΕΙΕ), αρ. 125, Αθήνα, 141-170.
- Πετράκος, Β. Χ. 1982. *Δοκίμιο για την αρχαιολογική Νομοθεσία*, Αθήνα.
- Πετράκος, Β.Χ. 2013. *Πρόχειρον Αρχαιολογικόν 1828-2012*, τ. Ι-ΙΙ, Αθήνα.
- Πετροπουλάκου, Μ., Πεντάζος, Ε. 1973. *Αττική: οικιστικά στοιχεία - πρώτη έκθεση*, Αθήνα.
- Στάθη, Μ. 2015. «Η ανασκαφική έρευνα στα Σπάτα (2008-2013)», στο: Α. Στεφανής (επιμ.), *Πρακτικά ΙΕ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Κορωπί, 17-20 Οκτωβρίου 2013)*, Καλύβια Θορικού Αττικής, 135-147.
- Στεφανής, Α. 2018. «Θρησκευτική ζωή σε αρχαίους δήμους της Ανατολικής Αττικής: Τα ημερολόγια θυσιών του δήμου Θορικού και του δήμου Ερχίας», στο: Α. Στεφανής (επιμ.), *Πρακτικά ΙΣΤ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής (Λαύριο, 18-22 Νοεμβρίου 2015)*, Καλύβια Θορικού Αττικής, 151-161.
- Φιλαδέλφους, Α. 1923. «Ανασκαφή παρά το χωρίον Σπάτα», Παράρτημα του Αρχαιολογικού Δελτίου 6 (1920-1921), Αθήνα, 131-138.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Clairmont, W. 1993. *Classical Attic Tombstones*, Kilchberg.
- Kokula, G. 1984. *Marmorlutrophoren, Athenische Mittheilungen* 10, Beiheft, Berlin.
- Conze, A. 1893. *Die Attischen Grabreliefs*, Berlin.
- Curtius, E., Kaupert, J.A. 1881. *Karten von Attika*, τ. Ι, Berlin.
- Milchhöfer, A. 1887. «Antikenbericht aus Attika», *Athenische Mittheilungen* 12, 19-330.
- Milchhöfer, A. 1889. *Erläuternder Text zu E. Kurtius und J. A. Kaupert Karten von Attika*, Heft III- VI, Berlin.
- Scheibler, I. 1976. *Griechische Lampen*, Kerameikos XI, Berlin.